

Ambisjoner og utfordringer

Bibliotekaren i et profesjonsteoretisk perspektiv

Anmeldelse af Anita Sandberg

Schreiber, T & Elbeshausen, H (2006). Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi, T. Schreiber & H. Elbeshausen (red.). Fredriksberg: Forlaget Samfundslitteratur. 221 s.

Redaktørene Trine Schreiber og Hans Elbeshausen har i antologien "Bibliotekarerne - En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi" samlet et utvalg artikler, som det er vel verd å fordype seg i. Antologien bygger på en foredragsrekke ved Danmarks Biblioteksskole, og presenterer dansk og svensk forskning omkring bibliotekarers profesjonsutvikling. Den knytter seg til teoretikere som Talcott Parson, Michel Foucault, Etienne Wenger, Andrew Abbott og Niklas Luhmann. Profesjonskunnskapen er i konstant endring, og gjennom årene har profesjonen konstituert seg ulikt i forhold til offentlig sektor. Et sentralt spørsmål er derfor i hvilken retning den nå utvikler seg. Antologien vektlegger i stor grad kommunikative utfordringer, og synes å ha nyere teori om relasjonsprofesjoner som inspirasjonskilde. Antologien kan altså sies å være på bølgelengde med dagens krav om at offentlige institusjoner skal bli mer brukerorientert.

Antologiens syv artikler bygger på en foredragsrekke ved Danmark Biblioteksskoles kursavdeling våren 2005, og har en profesjonsteoretisk fellesnevner.

Anita Sandberg er stipendiat ved avdelingen for journalistikk-, bibliotek- og informasjonsvitenskap på Høgskolen i Oslo, Anita.Sandberg@jbi.hio.no

Sentrale spørsmål er derfor hvordan bibliotekarprofesjonen har konstituert seg gjennom årene, og hvor den nå er på vei. Bibliotekansatte har utviklet seg fra å utøve et håndverksyrke til å konstituere seg som en profesjon, og i denne prosessen har profesjonens kunnskapsdomene, selvforståelse og brukerorientering endret seg. Ved å innta et perspektiv, som ikke bare inkluderer det spesifikke ved bibliotekarprofesjonen, men også forholdet til andre profesjoner, både når det gjelder fellestrekk og forhandlinger om profesjonsgrenser, gir boken en ny innfallsvinkel til forståelse og debatt. Som leser risikerer man altså å utsette seg selv for et par aha-opplevelser. Noen innvendinger følger, men alt i alt kan redaktørene Trine Schreiber og Hans Elbeshausen fra Danmark Biblioteksskole si seg fornøyd; de har lykket med sitt nytenkende prosjekt.

Innledningsvis presenteres tre innfallsvinkler til profesjonsfeltet. En profesjon kan defineres som en yrkesgruppe, som har tilkjempet seg et kunnskapsmonopol, og gjennom det utelukker andre fra yrkesutøvelsen. En profesjon kan også forstås som en funksjonalitet, dvs. et yrke som imøtekommer samfunnsbehov, og som eksisterer så lenge behovet ivaretas på en tilfredsstillende måte. En tredje mulighet innebærer å se profesjonen som en meningshorisont. Det er da snakk om kommunikative sosiale systemer, der aktørene gjennom meningsbearbeidelse definerer seg i forhold til omverden. Alle definisjonene brukes i bokens ulike kapitler, men som helhet vektlegges den siste.

Antologiens bakteppe er profesjonsutviklingen på slutten av 1900-tallet. Mens profesjonene på 1960-tallet ble betraktet som sentrale byggesteiner i velferdsstaten, der de skulle ivareta borgernes rettigheter, arbeide til fellesskapets beste og fremme rettferdighet og likhet, ble de neste tiårene preget av tillitskrise og anklager om selvposisjonering. Yrkesgrupper som manglet en egen vitenskapelig grunnstamme fikk merkelappen ”semiprofesjoner”, og dette medførte en profesjonsbygging med fokus på vitenskapelig kunnskap. Fra 1980-tallet har informasjonsteknologisk rasjonalitet og markedstenkning satt preg på offentlig sektor, og profesjonene oppfatter ikke lenger staten som en visjonær beskytter, men snarere som en barriere og trussel når det gjelder profesjonelle ambisjoner.

Eksterne samfunnsforhold som dette, kommer mer implisitt enn eksplisitt til uttrykk i antologien, selv om de første kapitlene berører emnet. Tittelen indikerer at antologien dreier seg om både kunnskap, kommunikasjon og teknologi, men kommunikasjonsaspektet gis mest tyngde. Siden offentlig sektor nå stiller krav om at dens institusjoner skal bli mer brukerorientert, fokuseres det på profesjonens selvforståelse i relasjon til ulike brukergrupper i biblioteket. Profesjonen ses i tilknytning til biblioteket som offentlig institusjon, og man unngår derfor spørsmål om for eksempel bibliotekarers teknologiske konkurransedyktighet utenfor bibliotek-institusjonen. Antologien synes derfor som helhet å argumentere for at bibliotekarer tilhører kategorien relasjonsprofesjoner. Pedagogiske utfordringer og kommunikative ambisjoner får altså en fremtredende plass.

Tilbakeblikk

Trine Schreiber innleder boken med et kapittel, som bidrar til å skape sammenheng og forståelse for dagens situasjon. Kapitlet er derfor velegnet blant annet når det gjelder å introdusere bibliotekarstudenter til fagfeltet. *Schreiber* redegjør for utviklingen av profesjonens selvforståelse fra 1960-tallet og frem til i dag, og påpeker at bibliotekarer tilhører kategorien velferdsprofesjoner. Dette knytter yrkesutøvelsen til et samfunnsoppdrag, og gjør den avhengig av velferdsstatens visjoner og ressurser. Med utgangspunkt i profesjonsforsker *Katrin Hjort* spør hun seg hvorvidt danske bibliotekarer møter truende samfunnsendringer med kamp eller ettergivenhet. Det første

innebærer å verne om sitt kunnskapsmonopol og å søke økt status. Ettergivenhet betyr på sin side å tilpasse seg en etterspørselsorientert markedstenkning, der man definerer seg som servicemedarbeider heller enn profesjonsutøver. Den tredje reaksjonsmuligheten kan sies å være en gylden middelvei, der profesjonen vedgår seg et moderniseringsbehov og går i dialog med brukerne uten å oppgi egen faglighet.

Den første reaksjonsmåten knyttes primært til 1960- og 70-tallets profesjonsteoretiske krav, representert ved blant andre sosiologen *Talcott Parson*, som fokuserer på en profesjonsbygging med vekt på teoretisk kunnskapsutvikling. Den andre reaksjonsmåten, ettergivenhet, relateres til 1980-tallet og sosiologen *Thomas Brante*, som inspirert av tirårets økonomisk rasjonalitet, utviklet en profesjonsteori med tilbud og etterspørsel som suksesskriterier. Den tredje reaksjonsmåten kommer til uttrykk i nyere teori om relasjonsprofesjoner, som poengterer forhandlingskompetanse og relasjonsbygging som en legitimeringsstrategi overfor brukere, politikere, forvaltere og medier.

Schreiber konkluderer med at ytre endringsimpulser ikke har medført at profesjonen har reagert unisont og samlet seg om en felles selvforståelse. Feltet er preget av ulike subsystemer, noe som kan medfører interne stridigheter. Hun avslutter derfor kapitlet med optimistisk å lede tanken i retning av et fleksibelt og selvreflekterende læringsfelleskap.

I påfølgende kapittel tar *Laura Skouvig* for seg den danske profesjonaliseringsdiskursen i perioden 1880-1920. Hun påviser hvordan bibliotekansatte underkastet seg en ny identitet; den økonomiske rasjonaliteten gjorde slutt på ”udugelige” amatørers tid, og dermed også på bibliotekararbeidet som en fritidsaktivitet. Folkebibliotekaren ble teknokrat, og garantist for en byråkratisk, metodisk og effektiv bibliotekdrift. Siden samfunnets interesser sto over den enkelte brukers interesser, fikk bibliotekaren en oppdragerfunksjon, der brukerne skulle disiplineres og innordnes en samfunnsnyttig identitet, ikke minst med tanke på å utvikle relevant arbeidskraft. Det er her et poeng at låneren konstrueres, og at dialog er et fremmedord.

Det er interessant at analysen unngår en kronologisk rekke av pionerer og minnerike begivenheter, men kapitlet bærer noe preg av å være tatt ut av en stør-

re sammenheng, for eksempel *Skouvigs* doktoravhandling. Den teoretiske rammen, *Michel Foucaults* diskursteorier, kunne etter min mening ha bidratt til en mer poengtert redegjørelse (eller i sin helhet ha vært utelatt). Personlig synes jeg at artikkelens blikk på brukerne, skygger noe for hvordan profesjonen selv konstrueres, og dermed for en type makt- og disiplineringsteknologier, som langt sjeldnere blir debattert.

Pedagogiske utfordringer

Profesjonens kunnskapsgrenser er dynamiske og gjenstand for forhandlinger mellom ulike aktører, ikke minst brukerne. Fra Sverige bidrar *Olof Sundin* med et kapittel viet forsknings- og utdanningsbibliotekenes tekniske og pedagogiske prosjekt; informasjonskompetanse. Ved å analysere hvordan bibliotekarer veileder i informasjonskompetanse, har han identifisert fire ulike diskurser når det gjelder forståelsen av aktuell ekspertise. Den kildeorienterte diskursen legger vekt på samlingsutvikling, den atferdsorienterte diskursen vektlegger generelle søketeknikker og den prosessorienterte diskursen tar for seg hele søkeprosessen fra problemformulering til kildekritikk. Den siste diskursen er kommunikativt orientert og har et sosiokulturelt perspektiv, der samarbeid mellom bibliotekar og bruker medfører at begge parter lærer. Den siste forekommer færrest ganger, men er ikke desto mindre aktuell. Med sosiologen *Valérie Fournier* kan man si at profesjonene utfordres av markedets logikk, fordi enklere tilgang til informasjon gjør at brukerne står i en mindre hierarkisk relasjon til profesjonsutøverne og hyppigere setter spørsmålsteget ved deres ekspertise. Dette medfører endringer både i profesjonenes kunnskapsgrunnlag og selvforståelse.

På bakgrunn av *Sundins* redegjørelse er det naturlig å drøfte hvilken kompetanse en bibliotekar skal ha, og hvordan man best tilegner seg denne. Emnet tas opp i antologiens fjerde kapittel, som er et dansk-svensk samarbeid mellom *Camilla Moring* og *Jenny Hedman*. Kapittel er et viktig innlegg i debatten om fremtidens bibliotekarutdanning, og bygger delvis på *Hedmans* doktorgradsarbeid om hvordan overgangen fra utdanning til yrkesliv oppfattes av svenske bibliotekarstudenter. Ved hjelp av teoretikere som *Steen Wackerhausen*, *Donald Schön*, *Jean Leavé* og *Etienne Wenger* presenteres ulike paradigmer innenfor læringsteorien. Det dominerende skolastiske paradigmet ser på læring som en individuell prosess,

der eksplisitt kunnskap mekanisk internaliseres via lærebøker og undervisning for deretter å bli overført til praksisfeltet. Alternativt kan læring betraktes som handlingsrelatert og kontekstavhengig sosial praksis, der det også er rom for kunnskapens tause dimensjoner.

Som mange andre profesjoner utvikler bibliotekarutdannelsen seg fra å være en profesjonsutdanning med fokus på praksis, til å bli en vitenskapelig orientert utdanning med vekt på teori. Dette kan betraktes som et forsøk på å oppgradere og legitimere profesjonen i en tid med stor usikkerhet rundt dens fremtidige rolle. Problemet er at akademiseringen synes å skape usikkerhet også hos studentene. Preliminære funn fra Sverige peker i retning av at studentene etterlyser praksisnærhet, og at de er usikre både på egen kompetanse og identitet i møtet med praksisfeltet.

De to sistnevnte kapitlene relaterer seg ikke eksplisitt til hverandre, men begge bygger på et teorigrunnlag, som gjør det legitimt å etterlyse en bevissthet om sammenhengen mellom hvordan bibliotekarstudenter selv lærer og hvordan de senere veileder eller underviser andre. Man kan derfor spørre seg om en teoritung utdanning kvalifiserer til kommunikativ samhandling. Spørsmålet stilles ikke innenfor antologiens rammer, men fremkommer sikkert i forskningsprogrammet *Bibliotek, IKT och lärande*, som både *Sundin* og *Hedman* er engasjert i ved *Högskolan i Borås*.

Brukerperspektivet

Kapittel 5 problematiserer i likhet med kapittel 3 det asymmetriske forholdet mellom bibliotekar og bruker. *Fredrik Hanell*, *Eva Kronfält* og *Olof Sundin* ser nærmere på referansesamtalen med utgangspunkt i de to førstnevntes magisteroppgave fra Sverige. De benytter seg av en diskurspsykologisk tilnærming, og identifiserer en overordnet referansesamtale diskurs og tre underordnede diskurser.

Den overordnede referansesamtale diskursen indikerer at bibliotekaren forsøker å dekke over mangelfull ekspertise, ikke fordi mangelen nødvendigvis er reell, men fordi forventningene er utydelige. Den underordnede institusjonsdiskursen setter bibliotekaren i en betryggende autoritetsposisjon, der pronomenet "vi" viser til institusjonen og dens regler, ru-

tioner og fagspråk. Prosessdiskursen tildeler brukeren en mer aktiv rolle, der pronomenet ”vi” viser til en felles anstrengelse i selve informasjonssøkeprosessen. Innenfor den pedagogiske diskursen fremhever pronomenet ”man” det allmenngyldige og objektive i læringen. Denne diskursen forekommer mindre hyppig enn de andre, men når brukerne nevner Internett og bibliotekaren gjentatte ganger kobler dette til kildekritikk, sier det ikke bare noe om bibliotekarens forhold til Internett, men også noe om en pedagogisk ambisjon.

Funnene relateres blant annet til *Carol Kulthaus* bok *Seeking Meaning*. Det vises til at informasjonssøkeprosessen her betraktes som en individuell handling, og at man står i fare for å undervurdere interaksjonens betydning. *Hanell, Kronfält og Sundin* mener utfordringen er å bryte brukernes passivitet, og påpeker at relasjonell forståelse krever en egen ekspertise. Forfatterne unnsår ikke at analysen bygger på et begrenset empirisk materiale, og fra et norsk ståsted blir det desto vanskeligere å ikke nevne *Gunhild Salvenses* doktorgradsarbeid, som blant annet tar for seg ulike dominansstrategier i referansetjenesten. Nevnte fravær antas å være utslag av at det utvalgte materialet er bundet til en foredragsrekke fra 2005.

Profesjonsgrenser

Også antologiens neste kapittel tar opp relasjonelle forhold, her i sammenheng med kulturelt mangfold i det senmoderne Danmark. Dette er et bidrag, som burde inspirere til ettertanke både når det gjelder brukerperspektiv og kompetanseutvikling. *Bente Weishjerg* og *Hans Elbeshausen* kombinerer organisasjons- og profesjonsteoretiske perspektiver, nærmere bestemt *Magali S. Larsons* og *Andrew Abbotts* profesjonsteorier, mikrososiologi og nyinstitusjonell teori, når de redegjør for utviklingen av folkebibliotekstjenester til etniske minoriteter, og knytter utviklingen til ildsjelens profesjonaliseringsprosess.

Fra 1966 til 1996 iverksatte danske folkebibliotek tiltak basert på stereotype antagelser om at innvandrernes kulturelle identitet var forankret i opprinnelseslandet, og at kulturelle møter var identisk med møter mellom representanter fra ulike kulturer. Som en konsekvens utviklet man ”innvandrerbibliotekaren” og bygde opp morsmålsamlinger. Senere undersøkelser viste at samlingenes utnyttelsesgrad var på under 10 %, og i 1996 fastslo en evalueringsrapport at

bibliotekarene ikke hadde opparbeidet seg en profesjonalitet på området. Radikal nytenkning i kjølvannet av integrasjonsloven av 1996, medførte en målrettet empowerment strategi, der innvandrere i større grad ble betraktet som transkulturelle enkeltindivider med særskilte informasjonsbehov heller enn determinerte representanter for en homogen gruppe. En rekke differensierte tiltak ble utviklet, som prosjektet ”barfodbibliotekaren”, der formålet var å støtte etniske minoriteters deltakelse i lokalmiljøet.

Omstillingen hadde røtter i at folkebibliotekene ble tildelt en mer avklart rolle i kommunenes integreringsprosjekt. Dette medførte at ildsjelene utviklet ny identitet gjennom kompetanseutvikling i ulike faggrupper, og gjennom strategisk alliansebygging. Tverrfaglige nettverk, bestående av blant andre bibliotekarer, undervisningspersonell, etniske konsulenter og sosialrådgivere, på samme tid samarbeidspartnere og konkurrenter, utgjorde et nytt organisatorisk felt, der man kunne dele ressurser og kunnskap. Over tid har det utviklet seg en viss ensartethet i tjenestene, bygd på blant annet best practice løsninger, og man har oppnådd utvidet jurisdiksjon og legitimitet både internt i biblioteksektoren og i samfunnet.

Antologiens siste kapittel angår også bibliotekarprofesjonens juridiske grenser, nemlig nye arbeidsområder for den danske gymnasinstitusjonens bibliotekarer. Opprinnelig ble det empiriske materialet, som består av ni kvalitative intervjuer, innsamlet for å kartlegge behovet for pedagogisk etterutdanning innenfor nevnte faggruppe. Her gir *Trine Schreiber* og *Lise Alsted* Henriksen empirien en ny forståelsesramme, nemlig *Niklas Luhmanns* teori om kommunikasjon som et sosialt system. Hensikten er å kartlegge hvilken betydning ”undervisning” har for bibliotekarenes selvforståelse, både i relasjon til studenter og undervisningspersonell.

Skolebibliotekarene opplever seg som en del av utdanningssystemet når de beskriver seg selv overfor egen faggruppe, studenter og folkebibliotekarer, men straks lærerne utgjør referansepunktet, fremstår undervisning som et fremmedelement, nærmere bestemt som ”de andres” formidlingsform. Dette tyder på at bibliotekarene ikke opplever seg som likestilt med det pedagogisk personalet. De kobler inn to funksjonssystemer med ulike suksesskriterier. Det konkluderes med at kompleksiteten må møtes med refleksjon både *i* og *over* praksis. Refleksjon og kom-

munikasjon er altså nøkkelord på dette området, som i antologien for øvrig; kommunikasjon er sentralt både når det gjelder å kartlegge nye samfunnsoppgaver og å fornye profesjonens kunnskapsdomene.